

kontribuoiva johdanto sekä loppuyhteenveto, jossa kollektiivibiografia osoittaa myös tilastollisen voimansa. Kirja toimii myös äärimmäisen tärkeänä hakuteoksena ja se sisältää jokaisen naisen kohdalla tietoa siitä, onko häntä tutkittu muutoin lainkaan ja millaisia tiedossa olevia aineistoja on olemassa ja mitä kenties voisi vielä löytää. Onkin hienoa, että kuten muutkin SKS:n Tiedekirjat, tämäkin on avoimesti luettavissa verkossa. Painettuna teos on mukkea, kauniisti taitettu teos jokaisen 1800–1900-lukujen kulttuurihistoriasta kiinnostuneen pöydälle. Uskon, että teos tulee houkuttelemaan niin oppinäytteen tekijöitä kuin muitakin tutkijoita laajentamaan yhä käsitystämme näistä naisista ja heidän kanssasisaristaan, joita epäilemättä kirjastoista, arkistoista ja museoista vielä löytyy lisää.

Maarit Leskelä-Kärki
Dosenntti, yliopistonlehtori
Kulttuurihistoria, Turun yliopisto

”Olkaamme iskureita, brigadiireja, kaadereita!”

Maria Lähteenmäki:

Punapolaiset. Suomalaisnaisten elämä ja kohtalo Neuvosto-Karjalassa. Gaudeamus, Helsinki 2022. 453 s. ISBN 978-952-345-193-3.

Neuvostoliitossa eläneet suomalaiset ovat pinnalla. Tietokirjoja ilmestyy nopeammin kuin keskivertolukija ehtii lukea: Irina Takalan, Aimo Ruususen, Harri Vanhalan, Arto Rinteen, Ossi Kampin, Anni Reuterin, Agnessa Haikaran ja muutamien muiden teokset ilmentävät kirjallista tulivuorenpurkausta. Samasta ilmiöstä todistavat muutkin havainnot: SKS:ssä kerätään ja esitellään muistitietoa Stalinin vainoista ja Kansallisarkistossa tutkitaan Neuvostoliiton suomalaiskohtaloita.

Lähteenmäen *Punapolaiset* nousee kirjauutuuk-sien kärkipäähän. Se on kunnianhimoinen ja arkistoläh-teiltään melko rikas katsaus aihepiiriin, joka on jäänyt – monestakin syystä – katveeseen. Neuvosto-Karjalan suomalaisnaiset eivät ole sykähdyttäneet poliittisen his-torian perinteisempää, suurmiesvetoista koulukuntaa, mutta kyse ei ole yksinomaan tästä. Monet naisista oli-vat yhteiskunnallisina vaikuttajina näkymättömiä puur-tajia, jotka eivät jättäneet jälkeensä arkistolähteitä ja lehtijuttuja.

Tällaiset ”lähteettömät”, työväenluokkaiset naiset tuppaavat jäämään historian mykiksi todistajiksi, mutta tällä kertaa heidän äänensä kuuluu elävine kokemuk-sineen ja näkemyksineen. Lähdeuutuutena on hyö-dynnetty sellaisia punapolaisnaisten itsensä vuosina

1931–1934 työstämiä pienoiselämäkertoja, joita säilyte-tään Petroskoissa Karjalan Tiedeakatemia arkistossa.

Neuvostoliittoon päätyneet suomalaiset olivat osa laajempaa ilmiötä, ”liikkuvuuden aikaa”. Ensimmäinen maailmansota ja sitä seuranneet mullistukset ajoivat miljoonia ihmisiä maanpakoon. Tyyppiesimerkki aika-kaudesta olivat ne 10 000–13 000 Suomen sisällissodan punasuomalaisia, jotka kiirehtivät karkuun pikateloituk-sia Vladimir Leninin Neuvosto-Venäjälle. Samaan ilmiöön voidaan sisällyttää myös 1930-luvun alkupuoliskon suo-malaissiirtolaiset: noin 6 500 amerikansuomalaisia ja 15 000–20 000 loikkaria matkasi itään. Lähtösyitä oli yhtä monia kuin lähtijöitä, mutta päällimmäisenä pai-noivat ahtaat taloudelliset ja poliittiset olot. Vain osa lähti rakentamaan työläisten paratiisia. Useimpia kiin-nosti enemmän se, oliko ruoho aidan toisella puolella vihreämpää – niin kuin Josif Stalinin Neuvostoliitosta kantautuneessa propagandassa luvattiin.

Tuhannet siirtolaiset asettuivat kotoisaksi miel-lettyyn neuvostojen Karjalaan, erityisesti Petroskoin, Uhtuan ja Äänisenrannan alueille. Rajan läheisyys ja Neuvostoliiton 1920-luvun korenizatsija-politiikka ohja-sivat asuinpaikkavalintoja. Moskovan tarkoituksena oli vahvistaa punaista imperiumia ja sen syrjäisiä rajaseu-tuja vähemmistökansallisuuksien avulla. Suomalaisia ja monia muita vähemmistöjä kannustettiin pitämään kiinni juuristaan ja luomaan Neuvostoliitolle uskollisia paikallisia bolševikkilielittejä. Siinä missä valkoisen Suo-men piti seistä länsisivestyksen lukkona idän bolševismia vastaan, Edvard Gyllingin johtamalta Neuvosto-Karja-lalta odotettiin samaa vastakkaiseen ilmansuuntaan. Työläisten Karjala perustettiin vastavoimaksi, mallival-tioksi ja sosialistiseksi vaihtoehdoksi heimosotaa henki-välle ”kapitalisti-Suomelle”.

Raja oli niin huokoinen, että sen yli itään pääsi vielä 1930-luvullakin, jos vain tahtoa oli. Yleensä miehet loikkasivat ensin. Naiset ja lapset seurasivat perässä virallista tietä passin kanssa tai laittomasti rajan yli kul-kien. Idän suureen, tuntemattomaan saavuttiin usein ”peloissaan, viluissaan, nälissään ja nukkumattomien öiden väsyttämänä”, kuten Lähteenmäki kuvaa. Vaikka hameenhelmaan tarrautuneet ”lapset kitisivät, itkivät ja olivat rauhattomia”, matkaa jatkettiin. Ei ollut vaihtoeh-toja, jos perhe haluttiin saada yhteen.

Ensimmäiset askeleet uudessa kotimaassa olivat äärimmäisen vaikeita varsinkin silloin, kun rajan yli oli tultu laittomasti. Salaisen poliisin tšekitit soimasivat loikkareita ”loisiksi”, ”luokkapettureiksi” ja jopa ”vakoo-jiksi”, mutta aikaa myöten osa loikkareistakin tarrasi kiinni elämän syrjään. Työtä ja niukkaa toimeentuloa oli tarjolla maassa, jossa rakennettiin raskasta teollisuutta, padottiin jokia, kaivettiin kanavia, kaadettiin metsiä ja raivattiin peltoja suunnitelmatalouden raivolla.

Ensimmäisen viisivuotissuunnitelman hengessä nai-set piti vapauttaa kodin kahleista. Heidät tuli saada

työelämän eturintamaan innokkaina ja aina valmiina Neuvostoliiton iskureina. ”Suuren kotimaan sosialistinen rakennustyö on niin puoleensa vetävä, että siitä sivussa on vaikea elää”, tiivistä 52-vuotias poliittinen pakolainen Liisa Uurtamo kirjessään bolševikkijohtaja Arvo ”Poika” Tuomiselle. Uurtamo tahtoi teollisen työn ja koneiden jyskeen ääreen, niin kuin moni muukin neuvostonainen. Esimerkiksi Petroskoin suksitehtaan 600 työläisestä miltei puolet oli naisia. Teollisesta työstä puhuttiin ”oikeana vallankumouksellisuutena”, työläisten isänmaata vahvistavana velvollisuutena.

Neuvosto-Karjalassa työ, mutta myös arki ja juhla olivat erilaisia kuin Suomessa. Vanhastaan tutut juhlapäivät kuten itsenäisyyspäivä kannatti unohtaa heti alkuunsa ja uudet painaa visusti mieleen. Neuvostoliitossa juhliittiin tsaarin kukistumista, Pariisin kommuunia, vappua, puna-armeijaa, sosialistista kilpailua, Kommunistista internationaalia, lokakuun vallankumousta ja naisten päivää.

Pikkuporvarillisuus tuomittiin kapitalistisena hapatuksena. Kunnan ”punakarjalatar” halveksi Neuvostoliittoon muuttaneiden amerikansuomalaisten perheiden kotiäitejä eli ”missiksiä” ja oli valmis käymään kivääri ojossa ”lahtareita” vastaan. Julistettiin, ettei naisten pitänyt olla ”orjattaria” vaan tietoisia, vapaasti valitsevia ihmisiä. Jopa Lenin valjastettiin mukaan propagandaan: hänen väitettiin auttavan vaimoiaan Nadežda Krupskajaa taloustöissä ja ompelevan omat nappinsa.

Lastentarhat sekä oikeus avioeroon, aborttiin ja ilmaiseen opiskeluun olivat naisille tärkeitä edistysaskelia, mutta niistä monet katosivat 1920-luvun vaihtuessa 30-luvuksi. Konservatismi ja puritanismi voittivat alaa eri puolilla neuvostoyhteiskuntaa. ”Etenkin vuoden 1936 uusi perhelaki painotti neuvostoäidin paikkaa kotona lasten synnyttäjänä”, Lähteenmäki huomauttaa.

Isovenäläinen nationalismi oli nosteessa. Vakooja- ja provokaattorisyytökset arkipäiväistyivät samaan aikaan, kun vähemmistökansallisuksien vaino kiihtyi. Kaikki

huipentui Stalinin vuosien 1937–38 suureen terroriin, joka kosketti Karjalan suomalaisyhteisöä musertavasti. Yksi uhreista oli Siina Urpilainen, ruohojuuritason väsymätön puurtaja ja mallityöläinen. Tammikuussa 1938 hän kirjoitti Petroskoin täpötäydestä vankilasta Moskovan suomalaisille: ”Tuskin voitte kuvitella, miten raskaalta tuntuu minusta tämä kamala syytös.” ”Enhän ole koskaan osannut edes kuvitella, että minua syytettäisiin tämänluontoisista asioista sitä suuremmalla syyllä, että asia on ihan päinvastoin.”

Urpilaisen tuomio oli tavallista lauhkeampi. Niskalaukauksen sijaan hänet lähetettiin kymmeneksi vuodeksi Karagandan leirille Kazakstaniin. Puoliso Ilmari ja poika Taisto eivät olleet yhtä onnekkaita: heidät ammuttiin syyskuussa 1938 soramontun reunalle. Useimmat ”korkeimpaan” tuomituista olivat miehiä, mutta joukkoon mahtui myös satoja aivan tavallisia neuvostonaisia: puunkaatajia, lastenkodin siivoojia ja kollektiiviruokalan keittäjiä.

Lähteenmäki viittaa väkivaltaan yhtäältä ”suomalaisena kansanmurhana” (s. 297) ja toisaalta ”suomalaisen etnisenä puhdistuksena” (s. 366), mutta aina ei tule täysin selväksi, mitä hän väkeväillä määritelmillä tarkoittaa. Samaa on sanottava esimerkiksi ”terrorin” ja ”terrorismin” käsitteistä, jotka menevät ainakin aika ajoin sekaisin. Ehkä käsitteellinen epätarkkuus selittää sitäkin, minkä takia kirjassa on horjuntaa terrorin uhrimäärissä. Sivulla 16 siteerataan arviota, jonka mukaan ”suuren terrorin” uhreja oli ”noin 25–30 miljoonaa”. Luku on miltei kaksikymmentä kertaa liian suuri, mutta onneksi asiaan palataan sivulla 329: vuosien 1937–38 suuressa terrorissa pidätettiin vähintään 1,6 miljoonaa ihmistä, joista yli 700 000 tuomittiin ammuttavaksi.

Vaikka muitakin kauneusvirheitä löytyy, ne eivät pilaa hyvää yleisvaikutelmaa. Lähteenmäen perusteellinen ja tyylikkäästi kuvitettu teos tähtää ja useimmiten myös osuu historian unohdettuihin. Samalla se tulee kuvanneeksi aikakauden Neuvostoliittoa laajemminkin, mikä ei ole aivan vähäinen saavutus.

Aleksi Mainio
Dosentti, Helsingin yliopisto

Vastaväittäjä,
jos haluat julkaista arviosi
Historiallisessa Aikakauskirjassa
ota yhteyttä toimitukseen!